

NIO – FEM

TIDSKRIFT OM ARBETSLIV & PROFESSION

NR 1 • 2020

TEMA:
TJÄNSTEMANNA-
FORSKNING

FORSKNINGSFOKUS PÅ TJÄNSTEMÄN/TCO OCH JÄMSTÄLLDHETEN/

VAD ÄR EN TJÄNSTEMAN?/INTERVJU MED OLEA HUUSKA/GRATTIS TILL GERDA HÖJERS PRIS!

Innehåll

Nr 1 2020

- 5 **Ledare** Av: Leif Jacobsson
- 6 **Notiser**
- 8 **Olea Huuska – en engagerad seminariedeltagare** Av: Leif Jacobsson
- 12 **Forskningsfokus på tjänstemännen** Av: Ken Bjerregaard
- 15 **TCO & jämställdheten** Av: Leif Jacobsson
- 20 **Sjuksköterskornas professionella kamp** Av: Åsa Andersson
- 24 **Bildsidor**
- 26 **Staten som arbetsgivare** Av: Ylva Waldemarson
- 32 **Grattis till Gerda Höjers pris 2019!** Av: Leif Jacobsson
- 36 **Vad är en tjänsteman?** Av: Anders Björnsson
- 38 **Recensioner**
- 40 **Sista sidan**

Skribenter i Nio-Fem Nr 1 2020

Ylva Waldemarson/Anders Björnsson/Åsa Andersson/Ken Bjerregaard/Leif Jacobsson

Omslagsbild: Trivsamt på renoverade Årsta sjukhus, 1950-tal. Foto Lennart Olsson. Svensk sjuksköterskeförenings bildarkiv, TAM-Arkiv

NIO-FEM

TIDSKRIFT OM ARBETSLIV & PROFESSION

Ansvarig utgivare

Per Dahl

per.dahl@tam-arkiv.se

Redaktör

Leif Jacobsson

leif.jacobsson@tam-arkiv.se

Bildredaktör

Andreas Lindahl

Layout

Karin Didring

mejlattill@didring.se

Grafisk form

Melissa Rydquist

Illustratörer

Maria Jonsson, Ulf Lundkvist med flera

Omslag

Omslagsbild: Trivsamt på renoverade

Årsta sjukhus, 1950-tal. Foto: Lennart

Olsson. Svensk sjuksköterskeförenings

bildarkiv, TAM-Arkiv

Tryck

Östertälje tryckeri

ISSN 2001-9688

Nio - Fem är en tidskrift som ges ut av TAM-Arkiv och som tidigare hette *TAM-Revy*.

Tidskriften innehåller artiklar om tjänstemanna- och akademikerrörelsernas historia och nutid, olika yrkesgrupper och arbetslivets förändring, rapporter och forskning, aktuellt på TAM-Arkiv och lyfter fram källmaterial ur arkiven.

Tidskriften utkommer 2-3 ggr/år.

TAM-ARKIVS MEDLEMMAR

Akademikerförbundet SSR

Akavia (tidigare Civilekonomerna)

DIK

Fackförbundet ST

Finansförbundet

Forena

Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter (FSA)

Förbundet Folkhögskollärarna

Förhandlings och samverkansrådet PTK

Försvarsförbundet

Journalistförbundet

Kyrkans Akademikerförbund (KyrkA)

Läkarförbundet

Lärarförbundet

Lärarnas Riksförbund (LR)

Naturvetarna

Nordic Financial Union (NFU)

Offentliganställdas Förhandlingsråd (OFR)

Polisförbundet

Fysioterapeuterna

Sjöbefälsföreningen Offentliganställda (SBFO)

SRAT

Svenska Läkaresällskapet

Sveriges akademikers centralorganisation (Saco)

Sveriges Ingenjörer

Sveriges Psykologförbund

Sveriges Skolledarförbund

Sveriges Tandläkarförbund

Sveriges universitetslärare och forskare (SULF)

Teaterförbundet (TF)

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)

Tull-Kust

Unionen

Vision

Vårdförbundet

Tjänstemannaforskning

I november 2019 anordnade TCO ett heldagsseminarium om tjänstemännen och forskningen. Seminariet hölls på TCO:s kursgård Bergendal i Sollentuna utanför Stockholm. Det blev ett spännande möte mellan forskare, representanter från fackföreningsrörelsen och arkivarier från TAM-Arkiv om hur vi med gemensamma krafter skulle kunna främja forskningen om tjänstemännen, deras historia och organisationer. Det här numret av Nio-Fem är en sammanställning av seminariet. Några forskare som höll föredrag har här bidragit med artiklar.

En av de fackliga representanter som deltog på seminariet var Olea Huuska – organisationsutvecklare på Unionen. I en intervju berättar hon om sina intryck och sin uppfattning om tjänstemannaforskningen och TAM-Arkivs roll i framtiden.

Ansvarig för seminariet var historikern Ken Bjerregaard som också har ett förflutet inom TCO. Hans artikel sammanfattar resultatet av seminariet. Bjerregaard noterar att det finns stora kunskapsluckor om tjänstemännen och deras föreningar. Det handlar inte endast om organisationshistoria utan också vilken betydelse de haft för välfärdssamhällets utformning och de politiska skiften som inträffat i Sverige från andra världskriget fram till i dag. Med.lc Åsa Andersson beskriver i sin artikel sjuksköterskornas professionella kamp. Idag är sjuksköterskeyrket en egen profession med omvårdnad som specialitet. Hur har den utvecklingen påverkat yrkets status och löneutveckling?

I en längre text tecknas sedan tjänstemannarörelsens jämställdhetspolitik som den framträder i den förbundstidning som först hette *Tjänstemannarörelsen* och som sedan bytte namn till *TCO-tidningen*. Tjänstemannarörelsen har haft mycket stor betydelse för jämställdhetsdebatten, men trots att det finns mycket material om frågan på TAM-Arkiv är fortfarande mycket outforskat.

Ylva Waldermarson – professor i historia vid Södertörns högskola – skriver i sitt bidrag om staten som arbetsgivare. Speciellt beskriver hon statens inställning till kvinnor i

statlig tjänst. Det har varit en lång kamp innan kvinnor fått samma rätt till statliga tjänster som män.

Varje år delar TAM-Arkiv ut ett pris till sjuksköterskan Gerda Höjers minne. År 2019 tillföll priset professionsforskaren Lennart G. Svensson. En intervju med honom i detta nummer av Nio-Fem belyser hans stora insatser för att förstå det svenska professionella landskapet. Även han noterar bristen på studier när det kommer till tjänstemännen och akademikernas organisationer. Det finns studier som fokuserar på enskilda professioner men sällan på hela förbund.

I en avslutande krönika reflekterar skriftställaren Anders Björnsson över vad tjänstemannabegreppet egentligen står för idag. För Björnsson förefaller ordet ”tjänsteman” lika nebulöst som ordet ”arbetare”. Man vet ungefär vad man talar om, men vilka talar man om? Och vem vill numera tilltalas som tjänsteman? När TCO bildades 1944 var ordet tjänsteman ett honnörsord. Hur är det idag? Det finns som synes mycket forskning som återstår när det gäller tjänstemanna- och även akademikerområdet. Vår förhoppning är att historien ska lyftas fram och TAM-Arkiv ska förbli en viktig institution. Då krävs en ny kraftsamling av tjänstemannarörelsen. Trevlig läsning!

LEIF JACOBSSON
Redaktör

Studiebesök i Oslo

TAM-Arkiv har genomfört ett kortare studiebesök i Norge. Vi besökte Oslo mellan den tredje och femte mars 2020. Första dagen deltog personalen på ett seminarium anordnat av det norska Riksarkivet. Här hölls många intressanta föredrag om olika aspekter av Riksarkivets arbete. Det visade sig att arkivmyndigheten i Norge hunnit betydligt längre när det gäller digital arkivhantering än den svenska motsvarigheten. Det finns alltså mycket att lära av vårt grannland på detta område.

Andra dagen besökte vi den norska motsvarigheten till *Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*. Det visade sig att LO i Norge organiserar både arbetaryrken och vissa tjänstemannagrupper. Det finns därför ingen direkt motsvarighet till TAM-Arkiv i Norge. Alltid lär man sig något!

TAM-Arkiv satsar just nu på att utveckla en digital arkivkompetens. Under studiebesöket inhämtades mycket kunskaper om hur vi kan hantera digitalt arkivmaterial i framtiden. Besöket i Oslo blev alltså lyckat!

Merparten av TAM-Arkivs personal samlade vid Norges Riksarkiv. Foto: Andreas Lindahl.

Idealismen i sin linda

TBV-kurs på TCO:s kursgård Bergendal, 1950-tal. Foto: Gösta Ask TBV:s bildarkiv, TAM-Arkiv.

Aren efter att Hans Falladas roman *Kleiner Mann – was nun?* (Hur skall det gå med Pinnebergs?) kom ut 1932 gjordes i Sverige ett behjärtansvärt försök att stärka tjänstemannaidentiteten i den vilsenhet och uppgivenhet som kännetecknade den europeiska verkligheten märkt av ekonomiska kriser och politiska omvälvningar. Den sociala ingenjörskonsten – tjänstemännens starkaste kort – sattes ännu en gång på prov. Tjänstemännen kom för första gången någonsin att hitta

ett *raison d'être* värt namnet, ett förnyat egenvärde och en vilja till förändring. För hur skulle samhället klara de nya utmaningarna? Och med vilkas hjälp? TBV, tillskapat på SIF:s inrådan redan 1935 med arbetarnas ABF som förlaga, anordnade som bekant rikligt med utbildningar och annat matnyttigt som kunde stärka tjänstemännen i deras dagliga gärning. TBV:s absoluta glansperiod sammanföll med Sveriges ekonomiska återhämtning under 1950-talet. TCO:s alla medlemsförbund var med.

PORTRÄTTET

Olea Huuska

– en engagerad seminariedeltagare

Foto Axel von Matern.

Präglas Unionen av det som kallas NEW PUBLIC management, den moderna resultatstyrning för ökad EFFEKTIVITET, som kännetecknar så många organisationer idag?

Olea Huuska från **UNIONEN** var en av de **FACKLIGA** representanter som deltog på konferensen om tjänstemannaforskning på Bergendal i november 2019. Vad är hennes **INTRYCK**?

Plötsligt öppnas dörren. In kommer Olea Huuska – organisationsutvecklare på Unionen – som jag ska intervjuar om seminariet om tjänstemannaforskning på TCO:s kursgård Bergendal i november 2019. Hon pekar mot ett rött bandage på vänster arm:

– Jag ska boka tid för att bli av med mitt gips. Nu i december när det var så halt passade jag på att halka.

Vi befinner oss i en stor, närmast öde entré. Invid Olof Palmes gata i Stockholm ligger Unionens kansli. Några enstaka individer sitter på stolar och tittar in i sina laptops. Receptionen pryds av rött julpynt – det lackar mot juletid.

Olea vänder sig mot mig:

– Vi ska vara i ett rum som heter ”jordgubben”, berättar hon.

Namnet låter kanske egenartat. Men inom Unionen liknas deras byggnad vid ett träd; rummen bär namn efter hur högt upp i ”trädet” de befinner sig. Unionens organisation präglas av ett modernt aktivitetsbaserat tänkande. Beroende på vilka arbetsuppgifter medarbetarna ska ägna sig åt under dagen kan de välja det rum eller den yta som passar dem bäst. I vissa av rummen får man inte prata. Andra rum fungerar som projektytor. Det finns också möjligheter att arbeta hemifrån.

Präglas Unionen av det som kallas New public management, den moderna resultatstyrning för ökad effektivitet, som kännetecknar så många organisationer idag? Unionen har på senare tid börjat arbeta mer med styrning och uppföljning, berättar Olea. Men hon tycker ändå inte att det kan karakteriseras som New public management.

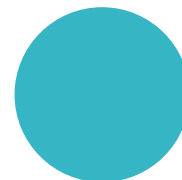
FACKLIG AKTIVIST

Hur blev hon fackligt aktiv? Hon växte upp i Upplands Väsby utanför Stockholm med en finsk mor och en norsk far. Modern kom till Sverige under en tid då det rådde arbetskraftsbrist inom industrin. Olea berättar att det växte fram regelrätta finska enklaver på Marabou där modern arbetade, det fanns exempelvis både svenska och finska skyltar på maskinerna.

Hon började sedan plugga vid olika universitet. Vid Uppsala universitet gick hon i början på 2000 pol. mag. programmet och studerade då statskunskap och juridik.

Under sin studietid arbetade hon extra som säljassistent på Manpower. Hon flyttade runt och gjorde uppdrag åt olika arbetsgivare. Det gav lärdomar, men hon sökte något mer utmanande uppgifter. Olea tog då kontakt med fackförbundet HTF. Hon blev så småningom

I vissa av RUMMEN får man inte prata. Andra rum fungerar som projektytor.

förtroendevald i HTF:s lokala avdelningsstyrelse på Manpower. Därefter blev hon invald i den lokala fackklubben och började gå fackliga kurser, bland annat en kurs speciellt riktad till unga medlemmar.

Den fackliga erfarenheten ledde till att hon blev anställd av HTF först som telefonrådgivare, sedan som ombudsman och därefter som utredare. Efter sammanslagningen av HTF och Sif 2008 blev hon anställd av det nya fackförbundet Unionen.

Hon har också kommit att involveras i ett projekt om demokratiutveckling som

Illustration: Ulf Lundkvist

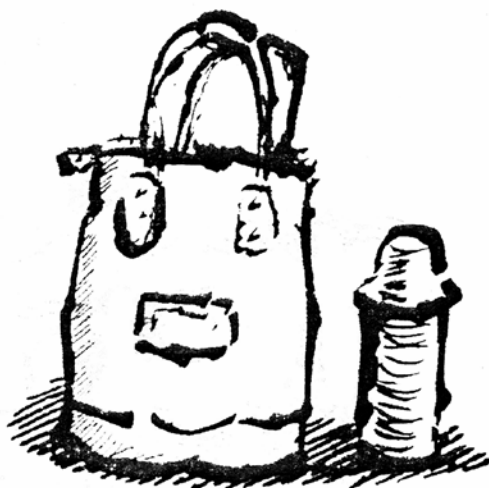

Illustration: Ulf Lundkvist

Unionens förbundsstyrelse driver. Det handlar om att facket även i framtiden ska kunna leva upp till de demokratiska principerna och ha en verksamhet som bär Unionens idé. Just demokrati och mänskliga rättigheter är frågor som Olea brinner extra för. Här kommer den fackliga historien också

Det gav lärdomar, men hon sökte något mer **UTMANANDE** uppgifter.

in i bilden. Inom demokratiprojektet har Unionen nämligen haft ett inslag som kallas "tidsmaskinen". I den delen av projektet studeras också det fackliga förflutna:

– Där tog Unionen också hjälp av TAM-Arkiv, minns Olea.

Hon tror att det är viktigt för fackligt aktiva att reflektera över sin historia. Vissa förbund inom TCO har benämnts som "kamratföreningar" i tidigare forskningslitteratur. Men när Olea har pratat med kloka kollegor inom Unionen blev det tydligt för henne att de långt ifrån var några kamratföreningar. Dessa tidiga yrkesföreningar drev

på i frågor som var viktiga för medlemmarna. Inte minst handlade det om deras pensioner. Trots det har beskrivningen av dem som kamratföreningar levt kvar i senare litteratur. Något hon tycker är problematiskt:

– Var det för att det var mycket kvinnor i föreningarna?

SEMINARIET PÅ BERGENDAHL

I november 2019 anordnades ett seminarium om tjänstemannaforskning på TCO:s kursgård Bergendal. Olea berättar att det var Unionens förbundssekreterare Leif Nicklagård som hade informerat henne om seminariet. Det blev ett spännande möte mellan forskare, fackföreningsfolk och arkivarier från TAM-Arkiv om tjänstemannaforskningens framtid och utmaningar. Inte minst handlade det om fackets historia:

– Jag tyckte att det var en jättegivande dag!

Det är sällan ett sådant evenemang arrangeras. Det har hittills inträffat i samband med olika fackliga jubileer. Och det kan gå hela 25 år mellan tillfällena! Det är synd, tycker Olea, för det är i sådana sammanhang intressanta möten och diskussioner kan uppstå mellan människor som bär på olika erfarenheter.

En speciellt spännande diskussion uppstod i samband med ett inlägg om fackliga kontra professionella strategier. I ett anförande berättade Åsa Andersson från Svensk sjuksköterskeförening om sjuksköterskeprofessionens utveckling och om sjuksköterskornas fackliga och professionella kamp. Sjuksköterskorna har nämligen länge arbetat för att stärka sin ställning som profession. Men enligt Åsa har kampen för att utveckla sjuksköterskeyrket till en egen profession – med omvårdnad som specialkompetens – inte lett till den betydande förbättring av sjuksköterskornas status och ekonomiska ställning som man hoppats. Istället har det – enligt Andersson – varit vårdtagarna

som vunnit mest på sjuksköterskornas ökade utbildning inom omsorgsområdet. Utifrån denna erfarenhet kan man diskutera vilken strategi som är bäst – den fackliga eller den professionella:

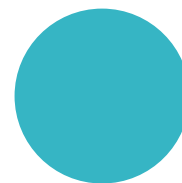
– Det var en fråga som jag tyckte var jättestressant att diskutera, reflekterar Olea.

Unionen har valt en facklig strategi som bygger på arbetsplatsgemenskap, att alla tjänstemän på en arbetsplats ska organiseras i samma förbund. Unionens strategi bygger på en helt annan idé än de professionsförbund som endast organiserar en viss profession. Det är det som är skillnaden mellan så kallade vertikala och horisontella förbund.

TAM-ARKIV

På olika sätt har TAM-Arkiv försökt att nå ut med kunskapen om facket och dess historia. Tidskriften Nio-Fems ambition har varit att

Det är viktigt att kommunicera på ett sätt som MÄNNISKOR förstår och kan ta till sig.

popularisera historien så att den blir tillgänglig för fler. Är det rätt väg att gå i framtiden?

– Ja, verkligen! Hur ska man annars skapa engagemang bland vanliga människor?

Det är viktigt att kommunicera på ett sätt som människor förstår och kan ta till sig. Inom ramen för demokratiprojektet har Unionen skapat ett samarbete med TCO:s tankesmedja Futurion. Denna tankesmedja har också den lagt fokus på att popularisera forskning som kan vara relevant för den stora allmänheten.

Den fackliga historien måste få en renässans. Den står inte i motsats till nuet och framtiden – tvärtom. Vi måste se till att koppla ihop historien med nutiden och fram-

tiden, menar Olea. Om vi kan koppla ihop dessa perspektiv kan det ge mening för många människor. Det handlar om vilket tema som ska beskrivas också. Vad finns det för olika berättelser? Hur ska vi få ihop tidsperspektiven?

Olea kan uppenbarligen halka ibland. Men hon reser sig också. På Unionen har hon gått från telefonrådgivning till att nu vara organisationsutvecklare. Genom sitt arbete på Unionen kan hon verka för demokrati och mänskliga rättigheter.

Av: [Leif Jacobsson](#), TAM-Arkiv.

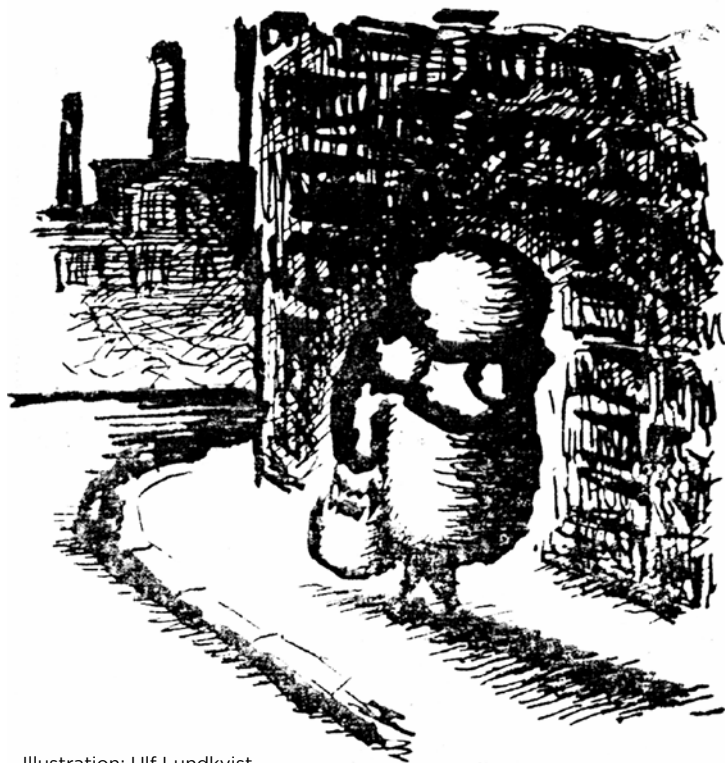

Illustration: Ulf Lundkvist

Forskningsfokus på tjänstemännen

TCO:s seminarium om TJÄNSTEMANNAFORSKNING i Bergendal i Sollentuna blev en stor succé. Här skriver KEN BJERREGAARD som var seminarieansvarig om seminariet.

Som en del i sitt 75-årsjubileum arrangerade TCO på hösten 2019 tillsammans med TAM-Arkiv ett heldagsseminarium om tjänstemännen och forskningen. Seminariet hölls på tjänstemännens kursgård, Bergendal i Sollentuna. Uppslutningen blev stor och deltagarna bjöds på en resa om facklig makt, facklig politik och tjänstemannaforskning genom tiderna. Seminariet var på ett sätt en fortsättning på liknande seminarier om tjänstemannaforskningen som genomfördes 1981 och 1994, på just Bergendal. TCO:s generösa bidrag gjorde det möjligt att samla ett trettiotal deltagare, forskare, aktiva inom de olika tjänstemannafacken och TAM-Arkiv, till en heldag med föredrag, inspel och diskussioner om läget och förutsättningarna för en aktiv tjänstemannaforskning ur många intressanta utgångspunkter.

På seminariet belystes forskningsläget i en inventering som gjorts av den forskning om tjänstemännens

möjligt att sammanfatta resultaten, så att en samlad bild av tjänstemännen kan ges. En stor uppgift för framtiden är mot denna bakgrund att få ett bättre grepp om denna och tidigare forskning genom en systematisk genomgång. Den forskning som har gjorts är i sig omfattande men det finns trots allt stora kunskapsluckor. I jämförelse med forskningen om arbetarrörelsen och LO är den inte imponerande.

Seminariet blev livfullt med många och givande diskussioner mellan forskare och praktiker från tjänstemannaområdet och arkivvärlden. Olika teman presenterades som i olika utsträckning varit och är viktiga för tjänstemännen och deras fackliga organisationer. Dessa presenteras på flera ställen i detta nummer av Nio till Fem.

BLIR DET NÅGOT RESULTAT?

Trots att seminariet genom sina deltagare kunde visa att den befintliga forskningen om tjänstemän är intressant och givande så var ett viktigt syfte med jubiléet att blicka framåt. Under seminariets sista övning diskuterades mot denna bakgrund följande frågor om vad som är önskvärt och vad som är möjligt för den fortsatta forskningen? Vad är önskvärt? Två områden lyftes fram. Det ena är att det finns stora kunskapsluckor om tjänstemännen och deras professioner och föreningar. Men, inte bara om det organisatoriska utan främst om vilken betydelse de har haft för välfärdssamhällets utformning och de politiska skiften som inträffat i Sverige från andra världskriget till idag. Undersökningar inom detta område är viktiga inte minst därför att tjänstemännen nu är en av de mest centrala sociala grupperna i samhället både vad gäller numerär

Den forskning som har GJORTS
är i sig omfattande men det finns
trots allt STORA kunskapsluckor.

organisering och yrken, som bedrivits på 2000-talet. Genomgången speglade en bred och allsidig forskning som spänner över flera områden. Men det har ännu inte varit

omfattning och som del i produktionen både i den privata och offentliga sektorn. Vad innebär detta ekonomiskt, politiskt och för samhällsidentiteten? Det reser frågor om tjänstemännens förhållande till profession, sociala frågor och till staten under de senaste 30 åren. Ett annat aktuellt ämne är TCO:s förhållande till det svenska EU-medlemskapet, en europeisk arbetsmarknad och Europafacket.

Det andra området, som aktualiserades av de fackligt aktiva på seminariet, är att koppla forskningen till nuet, det aktuella. Dessa ställs varje dag i situationer där de tillsammans med andra aktiva ska formulera de fackliga frågorna, kraven och förhandlingarna. Hur de ska arbeta med arbetsmiljön och psykosociala frågor, hur de ska bidra i andra viktiga politiska vägval och beslut. Men också hur de kan arbeta med att förändra sina fackliga organisatio-

ner, så att dessa uppfattas som relevanta av medlemmarna och de som rekryteras till fackliga uppdrag. Ur fackförbundens perspektiv, som det framkom i slutdiskussionen om det önskvärda och möjliga, så utgör de historiska och dagsaktuella forskningsinsatserna en ökad möjlighet att förstå och utveckla de fackliga frågorna för framtiden. Att ta till sig forskningens resultat blir för dem en fråga om inspiration och verktyg i nuet.

DET MÖJLIGA I FRAMTIDENS FORSKNING

Forskningen tar sina vägar och behoven av kunskap är fortsatt stor. Här ska endast skissas på en möjlig framtid för fortsatt forskning om tjänstemän i bred bemärkelse. Klart är att det inte kommer att lösa sig av sig självt. Förutom det som redan görs och kommer att göras i forskarvärlden så behöver tjänstemännens fackliga organisationer vara med

Kvinnlig tjänsteman. Foto Foto-Herleid,
TCO:s arkiv, TAM-Arkiv.

och aktivt stödja det som görs. Både Svenskt Näringsliv och LO har varit och är i linje härmed aktiva inom sina respektive områden. Tillsammans med forskarvärlden bör det bli ett större utbyte av idéer om vilka områden

Självklart MÅSTE även intresserade forskare, institutioner och universitet vara med som PARTER i detta.

som idag är intressanta att forska om. För att det ska kunna bli möjligt så bör alla de som idag intresserar sig för detta i sina organisationer verka för att ordna former för ett sådant utbyte av forskningsidéer. För att detta ska kunna förverkligas krävs det att det finns en samlande kraft och organisation som håller i detta med att fånga upp de idéer som finns inom alla tjänstemannaorganisationer, tankesmedjor och fackföreningsavdelningar, vilka

på ett eller annat sätt sysslar med frågor som behöver stöd i forskningen. En annan aktör är TAM-Arkiv, som är den gemensamma arkiv- och forskningsinstitutionen och som har över trettio års erfarenhet av detta arbete. Självklart måste även intresserade forskare, institutioner och universitet vara med som parter i detta.

När Tjänstemännens Centralorganisation, TCO, i maj 2019 firade sin 75-årsdag, var det en mogen facklig aktör som jubilerade. Den organisation som skapades 1944, i slutet av andra världskriget, var en nytänkande facklig organisation. I det nya TCO skulle de organiserade privat- och offentliganställda tjänstemännen samlas. Deras gamla organisationer förenades till en stor och för den tiden betydande aktör. Det nya TCO organiserade vid starten 180 000 personer, vilket innebar att cirka 40 procent var med i en tjänstemannafackförening. Idag är drygt 70 procent av alla tjänstemän i bred bemärkelse organiserade. Detta har stor betydelse och det är en utmaning för forskningen att belysa denna förändring och framtid.

Av: Ken Bjerregaard, Seminarieansvarig.

Staten som arbetsgivare

År 1809 blev ett verkligt märkesår för de offentligt anställda. Tidigare reglerades deras ANSTÄLLNINGSFÖRHÅLLANDEN som ett direkt avtal mellan dem och KUNGEN. Men från och med 1809 var det RIKSDAG och regering som övertog arbetsgivaransvaret.

Staten är en annorlunda arbetsgivare. Det yttersta arbetsgivaransvaret har alltid tillhört den politiska makten – oavsett om denna representerats av kungen eller riksdagen. Ämbetsmännens och de högre tjänstemännens anställningsförhållanden reglerades länge som ett avtal direkt mellan dem och kungen. I och med 1809 års regeringsform blev förvaltningens roll istället att vara en balanserande faktor gentemot kungamakten. Riksdag och regering övertog nu arbetsgivaransvaret.

Arbetsgivaren fastställde ensidigt ämbets- och tjänstemännens anställningsvillkor, som reglerades av politiskt beslutade lagar, författningar och förordningar. En stor del av de mer konkreta arbetsgivaruppgifterna förlades också till riksdagen.

Lydnadsplikten för ämbets- och tjänstemän var ovillkorlig, vilket med ett modernt språkbruk innebar avsaknad av förhandlings-, avtals- och strejkrätt. De kunde visserligen

framföra synpunkter i petitioner till riksdag eller verksledning, men det innebar enbart en möjlighet att bli hörd.

KVINNOR OCH STATSNYTTAN

När det statliga arbetsgivarskapet skildras från de statsanställda kvinnornas perspektiv blir det än mer särpräglat.

Lydnadsplikten för ämbets- och tjänstemän var **OVILLKORLIG**, vilket med ett modernt språkbruk innebar **AVSAKNAD** av förhandlings-, avtals- och strejkrätt.

Riksdagen ansåg länge att kvinnor i statlig tjänst var oförenligt med den så kallade statsnyttan. Vid 1800-talets mitt var endast ett fåtal yrken öppna för kvinnor – såsom barnmorska, sjuksköterska och folkskollärarinna. Men från

och med 1860-talet började enstaka riksdagsledamöter kräva att fler tjänster borde öppnas också för kvinnor. Ett fåtal använde renodlade rättviseargument. Andra tog avstamp i tidens kvinnoöverskott som resulterat i att ogifta kvinnor inom medelklassen stod utan försörjning. Möjligheten till statlig anställning sågs dels som en hjälp till dessa kvinnor, dels som ett sätt att se till att deras ekonomiska situation inte skulle belasta samhället. Att

Andra tog AVSTAMP i tidens kvinnoöverskott som resulterat i att OGIFTA kvinnor inom medelklassen stod utan försörjning.

Kontorspersonal i arbete. Foto: Foto-Hernreid. Fackförbundets ST:s bildarkiv, TAM-Arkiv.

TCO-S. Huvudavtalet skrivs under i december 1965. De offentligt anställda fick från och med nu förhandlingsrätt. Foto okänd. Fackförbundet ST:s bildarkiv, TAM-Arkiv.

värna statsnyttan var för många liktydigt med att värna statens finanser. Från och med 1800-talets sista årtionden expanderade såväl den statliga sektorn som dess personal-kostnader. Därför vägde argumentet att man kunde spara pengar genom att anställa kvinnor, som betalades lägre än män, tungt. Resultatet blev att några fler tjänster öppnades under slutet av 1800- och början av 1900-talet, bl.a. som klockare, organist, telegrafist, telefonist och kontorist.

Högre tjänster förblev stängda. En statlig utredning bedömde 1911 att alla chefsbefattningar var olämpliga för kvinnor. Diskussionen fortsatte i riksdagen och resulterade i att det runt 1920 tillsattes ett antal nya utredningar. Nu i syfte att bereda väg för att via lag reglera kvinnors behörighet till statstjänst.

Debatten som följde i kölvattnet av dessa utredningar drev frågan om kvinnor i staten till sin spets. Statsnyttoargumentet användes flitigt, både av de som motsatte sig och av de som förordade kvinnor på högre statstjänster. Att inte ta tillvara kvinnors kompetens var enligt de sistnämnda att göra staten en otjänst. Motståndarna

Högre tjänster förblev stängda. En statlig utredning
BEDÖMDE 1911 att alla
chefsbeftattningar var
OLÄMPLIGA för kvinnor.

tog sats i argumentet att de statsanställda utgjorde statens ansikte utåt gentemot medborgarna och att en stat som representerades av en kvinna, svårligen kunde hävda sin auktoritet. Kvinnonaturen ansågs också generellt vara behäftad med egenskaper oförenliga med högre stats-tjänst. Kvinnor sades nämligen vara: "Allt för beroende av tillfälliga och oberäknliga impulser från känslolivet." Samtidigt kunde de som motsatte sig kvinnor på högre tjänster, lovorda deras betydelse på lägre nivåer. Eller som den ståndpunkten formulerades i debatten: "Få kunna i billighet tävla med dessa [kvinnor]".

Riksdagens diskussioner resulterade 1925 i att den så kallade *Behörighetslagen* antogs. Lagen uteslöt kvinnor från tjänster som krävde våldsutövning och att upprätthålla lag och ordning. Dessutom uteslöt de från yrken som präst, domare och vissa gymnastiklärartjänster. Högsta löneklass inom respektive lönegrad reserverades för män. Men från och med 1945 statuerade lagen jämlika arbetsvillkor mellan män och kvinnor inom civilförvaltningen. Lagen upphörde att gälla 1949. År 1958 tilläts kvinnor att bli präster. Därefter öppnades försvarsmakten upp – en process som fullbordades när kvinnor 1989 kunde bli yrkesofficerare.

Arbetsgivaren ANFÖRDE
gärna kvinnors lägre krav på
livets NÖDTRÖFT som skäl
till den lägre kvinnolönen.

EN KAMP PÅ TVÅ ARENOR

Arbetsgivaren anförde gärna kvinnors lägre krav på livets nödtorft som skäl till den lägre kvinnolönen. Denna ståndpunkt delades inte av kvinnorna själva. De uttryckte ett klart missnöje med sina löner och anställningsförhållanden.

Petitionsrätten var länge även kvinnornas enda formella möjlighet att framföra sina synpunkter till arbetsgivaren. Men även denna rätt blev ibland beskuren. De statliga yrkeskårerna författade ofta gemensamma petitioner. Kvinnors önskemål, som lika lön och arbetsvillkor som de manliga tjänstemännen, fanns sällan med i dessa. När de statsanställda under tidigt 1900-tal bildade intresse- och/eller fackföreningar, upprepades historien. Kvinnors krav beaktades vanligen inte.

Kvinnornas svar blev att organisera sig i egna kvinnliga föreningar. Under mellankrigstiden samlade *De kvinnliga kår-sammanslutningarnas centralråd* ett tjugotal sådana föreningar. Man samarbetade även med andra kvinnoorganisationer, t.ex. i frågor som kvinnlig rösträtt och ökad kvinnlig politisk representation. Dessa krav hade en särskild innebörd för de statsanställda kvinnorna, som var väl medvetna om att vägen till den statliga arbetsgivarens öron ofta gick via riksdagen. När kvinnor i och med den allmänna rösträtten

blev valbara till riksdagen, blev det också betydligt lättare för dem att finna bundsförvanter där.

I de egna föreningarna satte kvinnorna själva dagordningen. Samtidigt marginaliserades de i de större fackliga sammanhangen. Arbetsgivaren betraktade ofta de manliga föreningarna som statstjänstemännens legitima företrädare. De kvinnliga föreningarna upplöstes successivt. Ett antal av medlemmarna gick med i det 1944 bildade TCO. Nu var de med i en organisation som blev tagen på allvar i de större sammanhangen. Samtidigt hamnade kvinnors krav länge långt ned på dagordningen.

RETRÄTTEN FRÅN ARBETSGIVARROLLEN

Sammanfattningsvis förstärkte statstjänstemännen sin ställning efter det demokratiska genombrottet. De fick då successivt ökad rätt att framföra synpunkter på sina löne- och anställningsförhållanden. Men regelrätta förhandlingar dröjde. Arbetsgivaren hävdade argumentet att konflikter rörande löne- och anställningsvillkor inte fick inverka negativt på de offentliga tjänsternas kvalitet och tillförlitlighet. År 1965 antogs till sist lagen om förenings- och avtalsrätt för stats- och kommunaltjänstemän.

På 1980-talet upplevdes statens arbetsgivarroll som allt mer besvärlig – oavsett partifärgen hos dem som innehade regeringsmakten. Den offentliga sektorns expansion i kombination med ekonomiskt tuffare tider innebar en svårhanterlig intressekonflikt för politikerna: Vilka intressen skulle prioriteras: Statens? De offentliganställdas? Brukarnas? Eller var det istället skattebetalarnas synpunkter som skulle beaktas?

De offentliganställdas
fackliga organisationer
betraktade politikernas
ABDIKATION från
arbetsgivarrollen med
SKEPSIS.

Lösningen blev att distansera sig från arbetsgivarrollen. En milstolpe var arbetsgivarverkets omvandling till upp-

Fyra kvinnor vid stansmaskinerna. Foto: Foto-Herbreid.

dragsmyndighet 1994. Syftet var att skapa en från staten fristående arbetsgivarorganisation.

De offentliganställdas fackliga organisationer betraktade politikernas abdikation från arbetsgivarrollen med skepsis. De hävdade att den offentliga sektorns omfång, verksamheter och ekonomiska ramar alltjämt var resultatet av politiska beslut. Samtidigt innebar de ekonomiskt ansträngda 1980- och 90-talen att det blev extra angeläget att vinna den allmänna opinionen för den fackliga saken. Ett sätt var att betona nyttan av de offentliganställdas arbete för såväl den

enskilde medborgaren som för samhället i stort. Samtidigt måste budskapet nå ut till medborgarna. Från och med nu gällde medieträning, omvärldsrappporter och undersökningar om hur allmänheten uppfattade de anställda. Branding och varumärkesbyggande blev tidens melodi. Att likt spåmannen snabbt kunna sja om framtida politiska trender har sedan dess förblivit en synnerligen viktig facklig maktresurs.

Av: **Ylva Waldemarson** Professor i historia vid Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola.

TCO & jämställdheten

Jämställdhet har varit ett **VIKTIGT** policyområde för tjänstemannarörelsen.

Leif Jacobsson tecknar **JÄMSTÄLLDHETENS** historia inom TCO som den speglas i **ORGANISATIONENS** tidskrift.

ven om termen "tjänsteman" för tankarna till manlig arbetskraft så var det just inom tjänstemannayrkena – som inom skolan, kontoren och sjukhusen – som kvinnorna först gjorde sin entré som lönearbetare. Deras organisationer lyfte självfallet frågor kring likaberättigande mellan könen. När sedan en centralorganisation för tjänstemän (TCO) bildades 1944 fick vad som då benämndes "kvinnofrågor" en viktig roll. Senare kom frågorna att kallas "jämslällldhetsfrågor" och fortsatte som bekant att ha en central betydelse.

Ändå har relativt lite gjorts för att teckna frågans historia. Det har visserligen skrivits en avhandling av Irma Irlinger med titeln *TCO och kvinnorna 1944–1974*. Men

Senare kom frågorna att kallas
"JÄMSTÄLLDHETSFRÅGOR" och
fortsatte som bekant att ha en
CENTRAL betydelse.

under senare tid har jag inte hittat relevant forskning. Det borde vara intressant att idag se historien utifrån senare tiders feministiska teorier som också väver in frågor som sexuell läggning, klass, funktionalitet och etnicitet i diskussionen.

TAM-Arkiv har ett rikt arkivmaterial om jämslällldhetsfrågor. Här har jag genom att studera *TCO-tidningen* och dess föregångare tidningen *Tjänstemannarörelsen* sökt

teckna jämslällldhetsdebattens historia inom tjänstemannarörelsen från organisationens barndom och framåt. Tjänstemannarörelsens jämslällldhetssträvanden förtjänar verkligen att framhållas. TCO har förvisso haft stor betydelse för jämslällldhetsdebatten! Den följande historiken är endast ett utkast. Förhoppningsvis kan det stimulera till fortsatt forskning och studier om ämnet.

LIKA ARBETE - LIKA LÖN

På 1940-talet var likalönsfrågan aktuell. *Lika arbete – lika lön* är rubriken på en artikel i nr 4, 1949 publicerad i tidskriften Tjänstemannarörelsen. Den är skriven av undervisningsrådet Hildur Nygren som då ledde en kommitté som utredde frågan om likalön för män och kvinnor för TCO-ledningens räkning. Det framgår att kommittén givit ut en broschyr om frågan. Nygren avslutar med att uttrycka en förhoppning om att den ska studeras av både de till TCO anslutna fackliga organisationerna och av arbetsgivarsidans representanter. "Problemet får och kan inte betraktas som ett problem endast för kvinnorna, då dess lösning är av stor betydelse för lösningen av hela arbetskraftsproblemet." Likalön sågs med andra ord redan då inte enbart som en "kvinnofråga". Andra jämslällldhetsfrågor diskuterades uppenbarligen också under 1940-talet. Arbetsmiljön i relation till könsroller är en sådan. Artikeln *Behöver fröken verkligen en bättre plats?* (Tjänstemannarörelsen nr 1, 1947) lyfter i närmast kåserande ordalag upp arbetsmiljön för kvinnliga kontorsanställda. De manliga chefernas attityd tas här upp. De har konsekvent underlåtit att diskutera med sina kvinnliga anställda om arbetsförhållandena: "Varför skall det vara så mycket lättare att ge order än att diskutera på ett mänskligt plan om ändrade lunchtider eller nya skrivmaskiner?"

På 1950-talet fortsätter arbetet för att uppnå lika lön för likvärdig arbetsinsats. Samtidigt ökar antalet kvinnor i arbetslivet. I flera artiklar lyfts familjepolitiken fram som ett viktigt område. Yrkesarbetande kontra hemarbetande kvinnor diskuteras av flera skribenter. Artikeln *Kvinnorna behövs på alla områden* (Tjänstemannarörelsen nr 10, 1954) av ombudsman Stina Pettersson lyfter fram de här frågorna. Pettersson noterar att få kvinnor under den här tiden nådde chefsposter inom arbetslivet. Det finns också

hinder för kvinnor att nå positioner inom organisationslivet. Även artikeln *Tradition och läggning i kvinnors yrkesval* (TCO-tidningen nr 4, 1958) av Margareta Vestin handlar om hemarbetande kvinnor i motsats till yrkesarbetande. I denna text poängteras också att mannens inställning till hemarbete måste ändras och förutsättningarna att dela på ansvaret förbättras. Vestin ser också ett samband mellan det heterosexuella begäret och könens inställning till arbete och hem: ”Det är inte utrymme att här gå in på den väsentliga faktor i kvinnans hållning till yrke och hem, som ligger i mannens och kvinnans olika roller i det erotiska förhållandet ... huruvida männen förmår anpassa sin hållning till denna kvinnans dubbelroll – vilket bl.a. innebär att han varken på arbetsplatsen eller därhemma känner lust eller anledning att spela den överlägsne, på samma gång som han i det sexuella spelet skall behålla sin naturliga manliga roll – är en fråga om fostran på lång sikt”. Vestin utgår således från heterosexualitet som norm. Queerteorin – som ifrågasätter sexuella normer – skulle tala om ett "heteronormativt" perspektiv.

FÖRÄNDRAD DEBATT

På 1960-talet skedde en stor förändring i jämställdhetsdebatten. År 1960 tillsatte TCO en särskild grupp som skulle ta itu med de förvärvsarbetande kvinnornas situation. I TCO-tidningen nr 2, 1962 framgår det att TCO-styrelsen tillsatt en särskild nämnd för kvinnofrågor. Nämnden fick i uppgift att bevaka utvecklingen i fråga om de kvinnliga tjänstemännens anställnings- och utbildningsförhållanden. Den skulle vidare i samråd med TCO:s informationsavdelning medverka i den fackliga informationsverksamheten. Nämnden kunde också väcka förslag till TCO-styrelsen i aktuella frågor. Sekreterare blev Britt-Marie Bystedt som tidigt drev kvinnofrågorna inom TCO.

På 1960-talet började också benämningen ”kvinnofrågor” ersättas av ordet ”jämställdhetsfrågor”. Eva Mobergs skrift *Kvinnans villkorliga frigivning* betonade betydelsen av mannens ansvarstagande i hemmet, kvinnornas fulla integration i förvärvslivet och att antalet daghem, barnträdgårdar och förskolor borde öka kraftigt. En annan viktig debattbok från 1960-talets början är *Kvinnors liv och arbete*. Den blev en av de mest citerade debattböckerna under 1960-talet. Boken var en forskningsantologi som presenterade vetenskapliga teorier och fakta om mäns och kvinnors ställning och villkor

i familj, arbetsliv och samhälle. Den kom sedan att ges ut i flera upplagor. Senast den gavs ut var 1992 under titeln *Kvinnors och mäns liv och arbete*. En av medförfattarna var Annika Baude som 1965 anställdes av TCO. Baude kom att få stor betydelse för TCO:s jämställdhetsarbete. Hon ledde en familjepolitisk utredning som 1970 presenterades som

På 1950-talet fortsätter ARBETET för att UPPNÅ lika lön för likvärdig arbetsinsats.

TCO:s familjepolitiska program.

Den 25 april 1962 anordnades TCO-konferensen *Arbetsmarknaden och den kvinnliga arbetskraften*. Ämnet var kvinnor och tekniskt arbete. TCO-direktören Otto Nordenskiöld öppnade konferensen med att slå fast att det problemkomplex som då kallades ”arbetsmarknadens kvinnoproblem” i stor utsträckning hängde samman med begränsningen av kvinnors yrkesval. Problemet bottnade i mäns och kvinnors traditionella könsroller. Framförallt betonades det på konferensen att det fanns en brist på kvinnliga tekniker.

Under 1960-talet ökade också tjänstemannasektorn snabbt. En artikel i TCO-tidningen (nr 17, 1964) beskriver hur antalet kvinnor inom TCO successivt ökat ända sedan 1950-talet.

Under 1970-talet kom de jämställdhetspolitiska strävandena att institutionaliseras alltmer i syfte att möjliggöra kvinnornas inträde på arbetsmarknaden. Den politiska visionen var en ”dubbel emancipation”, männen skulle ta ett större reproduktivt ansvar och kvinnorna komma ut på arbetsmarknaden i högre utsträckning. Männens betydelse för jämställdhetsarbetet kom att betonas tydligare. Diskussionen om ”den nye mannen” kan ses i det ljuset.

Männens roll speglas också i några artiklar i TCO-tidningen. ”Affischer ska lära männen jämställdhet” är en sådan artikel (TCO-tidningen nr 21, 1977). Texten handlar om Statstjänstemannaförbundet (ST). De hade distribuerat två affischer om jämställdhet. I artikeln framkommer också att ST utarbetat ett kursmaterial som hette *Jämställdhet mellan kvinnor och män* och som använts i ett fyrtiotal cirklar. I några cirklar hade män medverkat, men det hade inträffat att cirkeldeltagarna inte velat ha med några män av rädsla för

TCO:s kvinnokonferens 1960.
I mitten Britt-Marie Bystedt, TCO
och Evert Brandgård, SIF.
TCO:s arkiv, TAM-Arkiv.

att dessa skulle dominera diskussionerna för mycket.

Allt fler män började ta ut pappaledighet under 1970-talet. En artikel *Många vill – men vågar inte* (nr 19, 1978) handlar om några män som är pappalediga. ”Jag kan inte tänka mig att vara borta från min lille son Anders 11 timmar om dagen när pappaledigheten går ut”, säger en man ”Nej det blir nog deltid ...” De båda männen som intervjuas i artikeln menar att det finns en stark koppling mellan föräldraledighet och deltid. På 1970-talet började det också resas krav på 6 timmars arbetsdag. En sådan reform sågs på den tiden som en jämställdhetsreform. Men en förkortad arbetstid måste alltid ske på arbetstagarnas villkor, betonas det i TCO-tidningen. Deltid – av tvång – på arbetsgivarnas villkor, måste motarbetas.

NY MANSROLL

På 1980-talet fortsätter männens roll i jämställdhetsarbetet att lyftas fram. År 1980 tog TCO in jämställdheten som en portalparagraf i sina stadgar. Jämställdheten var både en mans- och en kvinnofråga. En debattartikel i

MÄNNENS betydelse för JÄMSTÄLLDHETSARBETET kom att betonas tydligare.

TCO-tidningen (nr 32, 1984) heter *Mansrörelsen behöver stöd av kvinnorna*. Texten är skriven av Stig Åhs som arbetade inom ramen för en arbetsgrupp om mansrollen tillsatt av dåvarande jämställdhetsminister Anita Gradin. Hans budskap är att männen behöver kvinnornas stöd för att våga visa andra känslor än dem som kommit fram i TCO-tidningens artiklar om hur män förtrycker kvinnor på arbetet. Män mår illa av den mansroll som präglar deras liv. Mansgruppen har funderat på hur ”gyllene tillfällen” – såsom att mannen blir pappa – kan utnyttjas för att män ska uppleva vad de kan vinna på att förändra ”delar av sin mansroll, eller kanske t.o.m. hela sin mansroll.”

I TCO-tidningen (nr 32, 1984) får Åhs svar på tal av TCO:s jämställdhetsombudsman Anita Pettersson. Hon

är inte beredd att släppa kvinnornas kamp för att tala om hur männen upplever sin mansroll. Pettersson hävdar att det kan leda till att kvinnornas situation förbises och att jämställdhetsarbetet försvåras. Kvinnors livssituation förstår kvinnor bäst själva och mäns situation måste män också förstå bäst själva. Om männen vädjar om kvinnornas hjälp blir det "som att gå till mamma med sina problem." Facket måste ta diskussionen om trakasserier på arbetsplatsen, betonar hon. För att det ska bli möjligt måste männen rannsaka sitt beteende. Hon menar också att kvinnorna måste känna sig mogna att bryta mot sitt "kvinnliga" beteende. Samtidigt betonar hon att "Min målsättning är inte att arbetsplatser ska bli könlösa." Även här utgår resonemanget således från ett heteronormativt perspektiv.

På 1980-talet ökade flyktmigrationen till Sverige från länder utanför Europa. Samtidigt som diskussionen om en ny mansroll intensifierades uppkom också debatter om "invandarmäns" fördomar mot kvinnor. En artikel från mitten av 1980-talet heter *Socialstyrelsen daltar med*

fördomar mot kvinnor (TCO-tidningen nr 31, 1984). Det är en recension av boken *Kärlek och kulturkonflikt*. Skriften innehåller intervjuer med invandarmän och är utgiven av Socialstyrelsen. Artikelförfattaren Gunni Nordström tar upp de attityder boken sägs spegla. Hon nämner

Hon är inte beredd att **SLÄPPA**
KVINNORNAS kamp för att tala om
hur männen upplever sin mansroll.

också att det i förordet "talas vackert om kunskapsunderlag och respekt för kulturmönster." Men någonstans går gränsen, slår hon fast. Hon oroar sig för hur det ska gå då männen från andra länder blir kvinnornas arbetskamrater i alla yrken: "Eller är det tänkt att de ska förbli tunnelbanevakter och städare och ha sina könsroller i fred?"

På 1990-talet tog TCO ett nytt steg i jämställdhetsdebatten. 1993 tog TCO nämligen ett beslut om ”mainstreaming” som innebar att jämställdhetsfrågorna hädanefter skulle ingå som en självklar del i alla politikområden. På 1990-talet fortsatte också diskussionen om sexuella trakasserier på arbetsplatser, en debatt som tagit fart redan på 1980-talet. I TCO-tidningen (nr 18, 1991) berättas det om en chef som dömts för sexuella trakasserier på arbetsplatsen. I en annan artikel (TCO-tidningen nr 2, 1994) framgår att det finns hjälp mot sexuella trakasserier. Tafsande, runda ord, porrbilder och ovälkomna inviter drabbar i första hand kvinnor. Men även män kan utsättas. För att hjälpa arbetsgivare och fackliga representanter att ta itu med sexuella trakasserier gav LO:s, PTK:s och SAF:s jämställdhetsutskott ut en handledning som hade titeln: ”Att ta hand om och motverka sexuella trakasserier på arbetsplatsen”. I skriften definieras sexuella trakasserier, som varje slag av ovälkommet sexuellt uppträdande.

År 1994 fick TCO sin första kvinnliga ordförande i Inger Ohlsson som tidigare varit ordförande i Vårdförbundet. I en artikel i TCO-tidningen (nr 21, 1994) nämner hon att ”Röster utanför TCO har påstått att organisationen är typiskt grabbig.” Hon slår fast att det var något som i så fall skulle ändras under hennes ordförandeskap. Inger Ohlssons profilfrågor hade länge varit kvinnors arbetsmiljö och villkor.

Under 2000-talet har andelen kvinnor inom TCO:s medlemsorganisationer ökat. Idag är två tredjedelar av TCO:s medlemmar kvinnor. Inför valrörelsen 2002 lanserade TCO sin kampanj Jobb-hjärta-familj och sitt nya begrepp *livspusslet*. Med det menas hur män och kvinnor rent praktiskt ska få ihop sin vardag med både yrkesliv och ansvar för barnen. Uttrycket blev mycket uppmärksammat och 2002 varumärkesskyddade TCO ordet livspussel.

Under 2000-talet kom hbtq-frågorna att bli allt viktigare. 2012 var TCO huvudsponsor för Stockholm Pride. Historien om det fackliga arbetet med hbtq-frågor är betydligt kortare än engagemanget för jämställdhet. Frågorna hör samman men har haft olika förutsättningar att drivas. TCO har arbetat med området htbq som en ”underrubrik” till jämställdhetsarbetet.

SLUTORD

Tjänstemannarörelsen är och har också historiskt varit

en viktig kraft i kampen för ett mer jämställt samhälle. Lika lön och familjepolitik var tidigt centrala frågor i organisationens arbete. Det är ingen tillfällighet att TCO:s jämställdhetsindex – som publicerats sedan 1999 – blivit speciellt uppmärksammat. Jämställdhetsindexet är ett sätt att följa och jämföra utvecklingen av hur föräldrar delar på dagarna med föräldrapenning. Nyligen har TCO också lanserat en ny handbok som – i kölvattnet av metoo-debatten – ska vara till hjälp för förtroendevalda och skyddsombud i deras arbete mot sexuella trakasserier.

Många har bidragit till TCO:s jämställdhetsarbete. I det förflutna har personer som Hildur Nygren, Britt-Marie Bystedt och Annika Baude varit drivande. Nu är Ulrika Hagström TCO:s utredare i frågor om arbetsmiljö och lika möjligheter i arbetslivet.

Under 2000-talet har ANDELEN kvinnor inom TCO:s medlemsorganisationer ÖKAT.

De frågor som har drivits har varierat under historiens gång. Idag har nya inriktningar som intersektionalitet och queerfeminism fått ökad betydelse inom feministisk teori. Dessa teorier ställer frågor om hur makt och ojämlikhet vävs in i uppfattningen om identitetskategorier som kön/genus, sexualitet, ålder, socialgrupp och funktionalitet. Allt fler forskare hävdar att det finns flera maktordningar som är beroende av varandra. De öppnar för att upplösa gränser mellan olika sociala kategorier för att uppmärksamma hur de samverkar.

I TCO-tidningens artiklar om jämställdhet kan vi se att många diskussioner har utgått från heterosexualitet som norm – hur de har varit normativa. Könen ska visserligen vara jämställda men i flera av artiklarna framhävs också att de måste förbli olika. I andra sammanhang kan ”invandrar-män” ses som bärare av reaktionära ”kulturmönster” – som om de hade en statisk och oföränderlig ryggsäck med sig från hemlandet. Genom att se det historiska materialet med lite nya ögon kan vi kanske få lärdomar, något som skulle kunna berika diskussionerna i nutiden och framtiden.

Av: **Leif Jacobsson**, TAM-Arkiv

Sjuksköterskornas professionella kamp

Ska sjuksköterskeyrket utövas enbart av djupt gudfruktiga kvinnor till Herrens ära? Eller ska yrket **ISTÄLLET** vara en hävstång i kampen för kvinnors rättigheter? Alltsedan **SJUKSKÖTERSKAN** skapades för över hundra år sedan har det framförts många olika **ÅSIKTER**.

Länge fick enbart ogifta och änkor arbeta som sjuksköterskor. Argumentet var att det inte gick att förena skötseln av ett hem med sjuksköterskans arbete. Det var också enbart kvinnor som kunde utöva yrket. Först 1951 fattade riksdagen beslut om att även män fick utbilda sig till sjuksköterskor.

Sjuksköterskorna organiserade sig redan för 110 år sedan (1910). Då bildades Svensk sjuksköterskeförening av sjuksköterskor som var utbildade vid de sjuksköterskeskolor som hade högst anseende. Syftet med föreningen var bland annat att stärka gemenskapen mellan sjuksköterskorna och bidra till yrkesgruppens utveckling.

En av de första frågor som föreningen drev var att utbildningen borde vara nationellt reglerad och godkänd av staten. Under början av 1890-talet formligen exploderade utbildningar med usel kvalitet. Vissa kunde vara så korta som tre månader. Det kan jämföras med Sophiahemmets utbildning som redan 1894 var två år och som 1904 blev treårig. Föreningen lyckades och 1920 beslutade riksdagen att reglera sjuksköterskeutbildningen till två år.

Föreningen hade avvisat att arbeta med fackliga frågor som lön, pensioner och arbetstider. Men allt fler sjuksköterskor krävde en förändring. På årsmötet 1933 antogs nya stadgar som utvecklade Svensk sjuksköterskeförening till en facklig organisation. Idén om att sjuksköterskan utövade ett kall som krävde osjälviskhet och uppoffring övergavs. Beslutet skakade Berta Wellin som var fören-

ingens ordförande sedan 1914. Hon avsa sig omedelbart ordförandeskapet och fick alla deltagare att sjunga psalmen "Jag lyfter mina händer". Sedan lämnade hon över sin ordförandeklubba. Hon försvann därefter för att aldrig mer återkomma till föreningen.

Sjuksköterskeyrkets etiska kod har en lång historia. Redan 1912 publicerades artiklar om frågan i tidskriften *Svensk sjukskötersketidning*. År 1953 antogs sjuksköterskornas etiska kod av den internationella sjuksköterskeorganisationen (ICN). Koden anammades även i Sverige.

Trots att utbildningen av sjuksköterskor reglerades 1920 kunde personer med kortare utbildning arbeta inom yrket. Det innebar ett hot mot såväl sjuksköterskornas rykte som för deras patienter, eftersom de riskerade vanvård. Det blev därför angeläget för Svensk

Syftet med föreningen var bland **ANNAT** att stärka gemenskapen mellan sjuksköterskorna och bidra till yrkesgruppens **UTVECKLING**.

sjuusköterskeförening att kräva legitimation. Det lyckades man med 1958 då legitimation blev ett krav.

Sjuusköterskeutbildningen blev högskoleutbildningen år 1977 och förlängdes 1993 till tre år. Då fick sjuusköterskorna ett eget huvudområde – omvårdnad – som omfattar både det vetenskapliga kunskapsområdet och det patientnära arbetet. Studenterna kan nu ta en kandidatexamen. Utbildningen ger därmed för första gången behörighet till forskarutbildning.

Sjuusköterskans utveckling från okänd, godkänd,

legitimerad till akademiserad ledde till att Svensk sjuusköterskeförening år 2000 bedömde att sjuusköterskeyrket blivit en profession.

FACKLIGA STRATEGIER FÖR PROFESSIONEN

Utvecklingen till en profession väckte såväl stora förhoppningar som nya strategier i SHSTF/Vårdförbundet (som bland annat organiserade sjuusköterskorna fackligt från år 1976).

Utifrån idén att sjuusköterskorna är självständiga yrkes-

Världshälsodagen
1954. Foto: okänd.
SSF:s arkiv, TAM-
Arkiv.

För det första MENADE man att professionella yrkesutövare kan och bör ta ANSVAR för sin individuella lön.

Sjuksköterskeelever.
Sophiahemmet 1910.
Svensk Sjuksköterskeförenings (SSF:s arkiv), TAM-Arkiv.

utövare formulerades bland annat tre strategier för yrkets uppvärdering avseende lön och inflytande.

För det första menade man att professionella yrkesutövare kan och bör ta ansvar för sin individuella lön. Lönen ska sättas så lokalt som möjligt där den närmaste chefen har mandat att sätta lön och där sjuksköterskan genom dialog med sin chef påverkar lönen. Lönesättningen ska vara individuell och differentierad och spegla den individuella sjuksköterskans kunskap, kompetens och resultat.

För det andra ansåg man att en professionell yrkesutövare själv kan ta ansvar för arbetstiden.

Kärnbudskapet i Vårdförbundets policy i arbetstidsfrågan från år 1999 är att arbetstiden är ett område som en professionell yrkesutövare kan och bör ta ansvar över. Därför föreslogs att huvudregeln ska vara att sjuksköterskan gör upp arbetstiden med sin chef. Lagstiftade skyddsregler och ekonomisk ersättning i kollektivavtal ska vara ett stöd – men inte ett hinder – i den professionella yrkes-

utövningen. I samma anda börjar begreppet vårdmiljö användas istället för arbetsmiljö. Detta för att visa hur en god och säker vård hänger ihop med god hälsa för vårdens medarbetare.

För det tredje argumenterade man för att självständiga yrkesutövare inte behöver vara anställda. I debatten om privatisering av sjukvården såg Vårdförbundet en möjlighet att föra fram sjuksköterskor som självständiga yrkesutövare som inte krävde en anställning. Uppropet "Låt marknaden ta över sjukvården" (DN 25/11 1997) som förespråkade mycket långtgående privatiseringar under tecknades av bland andra Vårdförbundets ordförande. Ett av argumenten i uppropet var den professionella yrkesutövarens frihet:

"Självklart skulle det innebära en enorm stimulans för dem som arbetar inom vården att få bli värderade efter prestation, där de själva i fria former och under professionellt ansvar förfogar över metoder att nå den goda vårdkvaliteten". (DN, 1997).

Vårdförbundets strategier har varit omdebatterade och många röster har varit kritiska. På kongressen 2018 skedde en förändring. Arbete för lön och arbetsvillkor prioriterades framför yrkets utveckling.

FÖR STORA FÖRHOPPNINGAR?

Väckte sjuksköterskeyrkets utveckling till en egen profession inledningsvis alltför stora förhoppningar bland yrkesutövarna? Det är 20 år sedan sjuksköterskorna uppfyllde kriterierna för att vara en profession och 110 år sedan Svensk sjuksköterskeförening bildades. Mycket har hänt sedan dess. Men många av de förväntningar som förknippades med att bli en profession har ännu inte infriats.

Fortfarande har kunskapsområdet medicin i hög utsträckning en överordnad status gentemot omvårdnad. Det visar sig inte minst i ledningen av hälso- och sjukvården i Sverige där de allra flesta sjukhus saknar omvårdnadskompetens där beslut fattas.

Legitimationen innebär att enbart legitimerade sjuksköterskor får anställas som sjuksköterskor. Men idag då arbetsgivarna har stora svårigheter att rekrytera och bibehålla sjuksköterskor har de funnit kryphål. Det sker till exempel genom att vårdavdelningar öppnas utan någon

sjuksköterska. Istället får läkarstudenter eller undersköterskor utföra sjuksköterskornas arbete.

Sjuksköterskornas medellöner ligger fortfarande flera tusen under medellönen för personer med lägst tre års högskolestudier och arbetsmiljön har på många håll mycket stora brister.

Sjuksköterskan
är idag självständig
och har ett etiskt
ANSVAR för sitt
bemötande, sina
bedömningar och
BESLUT.

Sjuksköterskan är idag självständig och har ett etiskt ansvar för sitt bemötande, sina bedömningar och beslut. Alla sjuksköterskor har ansvar för att arbeta kunskapsbaserat och följa forskningen och sin etiska kod. Sjuksköterskan ska även på eget initiativ hålla sig uppdaterad om relevant forskning.

Det är cirka 2 000 sjuksköterskor som disputerat sedan omvårdnad blev ett akademiskt ämne.

Omvårdnadsforskning söker kunskap om människors behov av stöd och om hur hälsa kan bevaras genom hela livet, från födelse via åldrande till livets slut.

Min slutsats blir att kampen för att bli en profession utan tvekan har haft stor betydelse för utvecklingen av kunskapsområdet omvårdnad. Vårdens kvalitet har förbättrats och patienternas inflytande ökat. Däremot återstår mycket arbete för att uppnå goda löner, arbetsvillkor och inflytande över hälso- och sjukvården. Idén om yrket som ett uppoffrande kall och typiskt kvinnligt lever fortfarande kvar. Men mycket mindre hos sjuksköterskorna själva än hos arbetsgivarna som sitter på makten över lönen och arbetsmiljön.

Av: Åsa Andersson, leg. sjuksköterska, med lic. strategisk rådgivare inom Svensk sjuksköterskeförening

BILDER AV BERGENDAL. TCO:s kursgård Bergendal – där ett TCO-seminarium om tjänstemannaforskning hölls i november 2019 – har en lång historia. År 1910 förvärvades Bergendal av godsägaren Ragnar Liljenroth som 1913 lät uppföra en herrgård med flygelbyggnader. 1947 köptes sedan Bergendal av TCO, som omvandlade herrgården till en facklig kursgård. Bergendal blev snabbt en populär plats för möten och kurser och under de kommande årtiondena genomfördes det rejäla utbyggnader av kursgården Bergendal.

Några kvinnor läser en kurs på Bergendal. TCO:s bildarkiv, TAM-Arkiv.

Bergendal, huvudbyggnaden, 1960-talet. Foto: okänd. TCO:s bildarkiv, TAM-Arkiv.

Kursdeltagare på Bergendal. Foto: okänd. TCO:s bildarkiv, TAM-Arkiv.

Foto från seminariet om tjänstemannaforskning på Bergendal den 26 november 2019. Foto: Andreas Lindahl.

A close-up portrait of an elderly man with white hair and round glasses. He has a serious expression and is looking directly at the camera. The background is a blurred outdoor setting with stone steps.

Jag är mycket
TACKSAM för den
här STORA
övertäckningen.

Grattis till Gerda Höjers pris 2019!

TAM-Arkivs pris till Gerda Höjers minne år 2019 har tilldelats professionsforskaren **Lennart G. Svensson**, professor emeritus i sociologi vid Göteborgs universitet. Under ett långt arbetsliv har han bland annat bidragit till **professionsforskningens** utveckling i Sverige.

Jag är mycket tacksam för den här stora överraskningen. Lennart berättar att hans kollega på professionsforskningens område – Thomas Brante – också tilldelades en viktig utmärkelse. För sin forskning blev han 2015 års mottagare av Kungliga

Vetenskapssamhällets pris för framstående tvärvetenskaplig insats. Brante fick priset för sin ”breda och grundliga analys av professionernas ofrånkomliga roll i kunskapssamhällets möte mellan vetenskap och praktik”.

Brantes och min forskning liknar varandra, konstaterar Lennart G. Svensson. De båda forskarna samarbetade också kring olika projekt:

– Det är ju roligt att vår professionsforskning har uppmärksamats av två betydande institutioner.

Lennart berättar att han DELVIS ärvt sina utbildningsambitioner från sin FAR.

UPPVÄXT

Var kommer hans intresse för professioner och utbildning ifrån? Lennart berättar att han delvis ärvt sina utbildningsambitioner från sin far. Han växte upp på ett litet lantbruk i Västergötland. Fadern var bonde. Men kommunen köpte upp deras markområde när han var barn och fadern gick då över till annan verksamhet.

Han kom att
RÄKNA sig som
utbildningssociolog
under en lång tid –
skrev BÖCKER och
forskade.

Gerda Höjer (längst ned till vänster). Foto: okänd.
Svensk sjuksköterskeförenings bildarkiv, TAM-Arkiv.

Varberg planerade han från början att utbilda sig till psykolog. Det var skolans filosofilärare som inspirerade honom att bli psykolog, men han övergav så småningom sina planer. Istället påbörjade han samhällsvetenskapliga studier. Lennart kom att fokusera på sociologi. Studietiden kom att sammanfalla med universitetsexpansionen runt mitten av 1960-talet. Då var det lätt att få en tillfällig anställning på universitetet. Lennart fick en anställning redan 1969. På 1970-talet antogs han till forskarutbildningen i sociologi.

Hur kom han då in på professionsforskning? Fröet till hans intresse för detta forskningsfält såddes tidigt, berättar han. Det började med att han skrev en doktorsavhandling där han beskrev universitetets historia. Han arbetade på sin avhandling under 1970-talet och disputerade 1978. Sedan kom han att ägna sig en del åt ungdomsarbetslöshetsforskning. Efter det började han intressera sig för utbildningssociologi. Han kom att räkna sig som utbildningssociolog under en lång tid – skrev böcker och forskade.

Hans intresse för utbildningsfrågor ledde så småningom till att han började fördjupa sig i professionssociologi. Ämnet ligger ganska nära utbildningssociologi därför att det handlar om

vilken utbildning man har med sig ut i yrkeslivet. Och speciellt de längre utbildningar som leder fram till professionella yrken.

Det var nu hans samarbete med den betydande professionsforskaren Thomas Brante började. Brante började sin bana med att studera vetenskapsfilosofi i Berkeley i USA under den kände vetenskapsfilosofen Paul Feyerabend. Han hade tänkt fortsätta att forska i den radikala anda som kännetecknade forskare som Feyerabend och Thomas

Hans far hade nära kontakter med kyrkan och prästerskapet. Från början hade han närt en dröm om att själv utbilda sig till präst. Men Lennarts farfar tyckte att det skulle vara förmätet att göra en sådan klassresa. Fadern blev sålunda vid sin läst. Istället blev det hans tre barn som fick förverkliga hans utbildningsambitioner.

Fadern uppmuntrade alltså barnen att utbilda sig. Lennarts yngre bror blev vad fadern en gång drömde om att bli – präst. När Lennart själv gick ut läroverket i

Kuhn. Men det var inte möjligt i det filosofiska klimat som rådde vid Lunds universitet under tidigt 1970-tal. Istället kom han att ägna sig åt sociologi. Från vetenskapssociologi kom han att ta steget över till professionsforskning. Han blev då banbrytande genom att ta in det vetenskapsteoretiska perspektivet i professionsstudierna.

Lennart hade lärt känna Thomas Brante redan på 1980-talet. Kring 1990 påbörjade de regelrätta projekt-samarbeten. Tillsammans gjorde de två forskarna 1996 en stor enkätstudie om professioner. In på 2000-talet fortsatte de med sitt samarbete ända till Thomas Brantes bortgång 2016. TAM-Arkiv delar ut sitt pris till sjuksköterskan Gerda Höjers minne. Känner han till hennes gärning till gagn för sjuksköterskeprofessionen?

– Nej, det måste jag erkänna att jag inte gjorde förrän jag fick det här priset, säger han.

Det var först när han tilldelats ärebetygelsen till Gerdas minne som han började läsa om hennes levnadsöde. Då insåg han förstås vilken förgrundsgestalt hon varit inom Svensk sjuksköterskeförening (SSF). Hon var under en lång tid en drivande ordförande inom en professionsförening som dominerades av kvinnor.

Har han sysslat med genusfrågor i sin professionsforskning? Ja, han har alltid haft med den aspekten, förklarar han. Lennart tror att genusstudier inom professionsforskningen har framtiden för sig. Han nämner den banbrytande studien från 1992 "Professions and Patriarchy" som blev ett standardverk som lyfte fram genusaspekten inom professionsforskningen. Studien handlar om professioner och maktförhållanden. Lennart har också träffat genus-

forskare på internationella konferenser som skrivit om professioner och genus.

– Och det är ju faktiskt så att professionsyrkena idag har fått en mycket större andel kvinnor, konstaterar han.

Det blir allt fler kvinnor som exempelvis väljer jurist- och ekonomyrkena. Det enda professionella fält som fortfarande är manligt kodat är det tekniska ingenjörsvärdet.

AKTUELL FORSKNING

Vad forskar han om just nu?

– Nästa vecka ska jag sätta ihop ett kapitel som är till en internationell antologi. Mitt kapitel ska handla om förtroendet för professioner.

Lennart har haft med frågor om förtroendet för olika professioner i sina enkätundersökningar. Han har arbetat med det på andra sätt också. På så sätt har han nu skaffat sig ett underlag för att skriva om förtroendet för olika professioner i Sverige.

Sedan läser han just nu ett tjockt avhandlingsmanus som handlar om socionomyrket. Också det bygger på en enkätstudie. Han är handledare för en forskare vid institutionen för socialt arbete i Lund som beräknas disputerar någon gång i vår.

Lennart G. Svensson gick i pension 2009, för elva år sedan. Men han jobbar – liksom många andra pensionerade professorer och forskare nuförtiden – kvar på sin institution.

Jag berättar för honom att det forskats mer om arbetarrörelsen och dess organisering än om tjänstemannarörelsen och akademikergruppernas organisering. Lennart vet att problemet finns. Han har sökt material från avhandlingar och noterat att det är ganska tunnslätt med studier vad gäller tjänstemännens och akademikernas organisationer. Det finns studier som fokuserar på enskilda yrken men inte för hela förbund. Han har också noterat att det är ovanligt med studier som jämför olika professioner med varandra.

I sin forskning har han mest använt sig av sekundärmaterial. Men på TAM-Arkiv finns mycket primärdatamaterial om professioner. Och det kan vara mycket användbart om forskare vill göra jämförande studier.

– Så det finns mycket att göra med hjälp av ert arkiv, konstaterar han slutligen.

Lennart har också träffat genusforskare på internationella konferenser som SKRIVIT om professioner och GENUS.

Av: Leif Jacobsson, TAM-Arkiv

Vad är en tjänsteman?

Vad är **EGENTLIGEN** en tjänsteman?
Författaren Anders Björnsson reflekterar över
vad **TJÄNSTEMANNABEGREPPET**
står för idag.

"Tjänsteman"
förefaller mig
i det närmaste
lika NEBULÖST som
"arbetare". Man vet
UNGEFÄR vad man talar
om, men vilka talar man om?

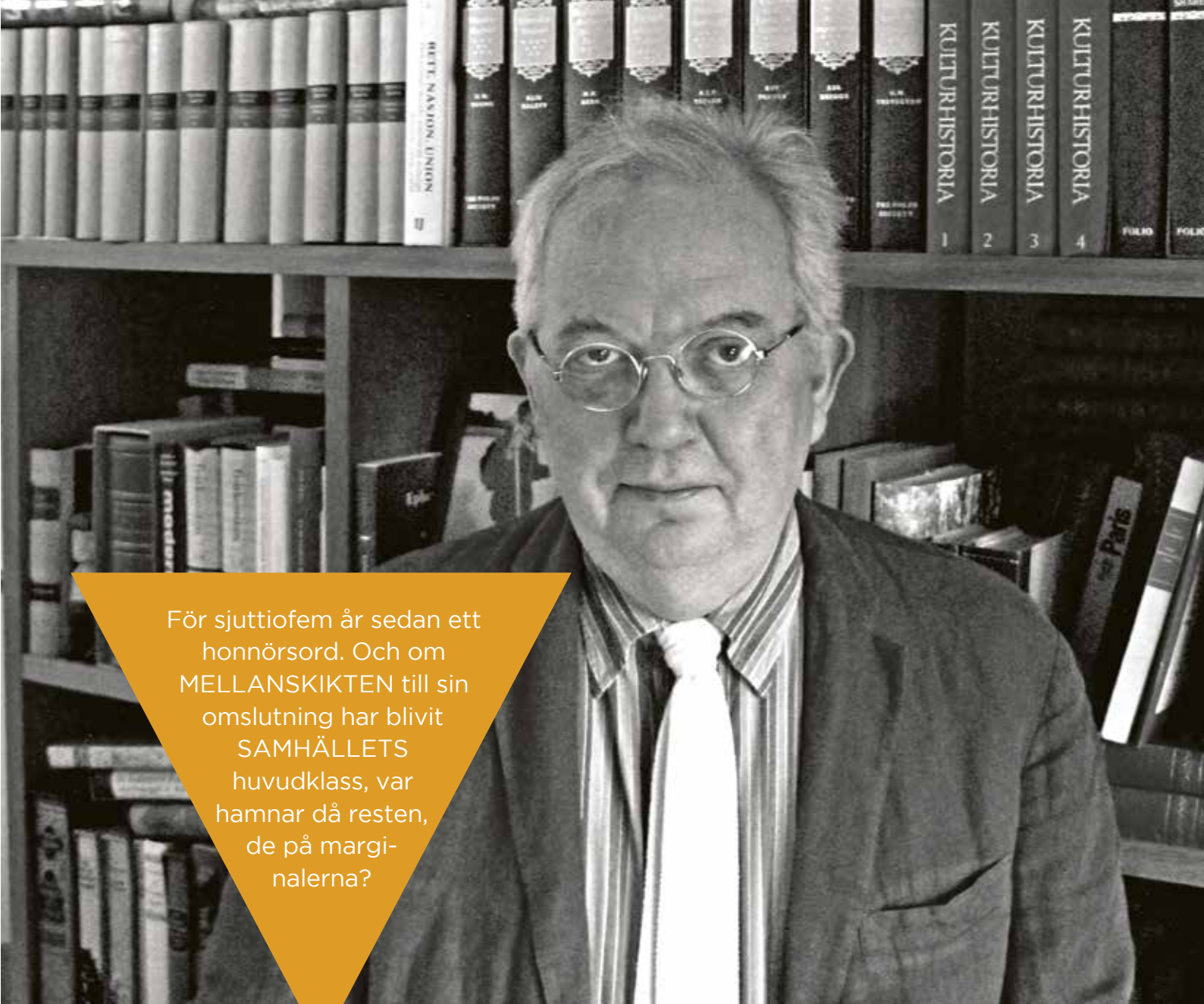
Finns det längre tjänstemän? Se där en forskningsuppgift! Ändelsen män, eller man, har förvisso blivit mindre gångbar. "Person" tycks däremot mindre belastad; därför ska det heta justeringsperson, men fortfarande trots allt talman, sjöman och så vidare.

Alldeles bortsett från att "man" är ett könsneutralt led eller pronomen, det står för människa (jfr humanity, mänsklighet; man på latin blir ju vir, jfr viril), kan man förstås undra om termen idag avspeglar ett reellt sakförhållande. Nästan alla är numera anställda, inte tjänsteinnehavare, utom de som saknar anställning, som konsulter (dessa anses ibland

vara egenanställda!), fria yrkesutövare, arbetslösa jämte studenter och pensionärer.

"Tjänsteman" förefaller mig i det närmaste lika nebulöst som "arbetare". Man vet ungefär vad man talar om, men vilka talar man om? Tidigare fanns det yrkesbeteckningar som beskrev de verksamheter som utövades: metallarbetare, handelstjänsteman, kontorist. En verkmästare (arbetsledare) befann sig på industriell mellannivå; en personalchef anställde och avskedade. Idag är terminologierna rätt annorlunda. Man vet ungefär vilka man talar om, men vad talar man om? Också här har vi (definitivt könsneutralt pronomen) förmodligen en forskningsuppgift. Termupplösning kan tänkas reflektera flexibilitet på en arbetsmarknad, där klassgränser är svårare att skönja än på bra länge.

Vem vill tilltalas som tjänsteman? För sjuttiofem år sedan ett honnörsord. Och om mellanskikten till sin omslutning har blivit samhällets huvudklass, var hamnar då resten, de på marginalerna? Det kan möjligen vara så att klassindelning (liksom socialgruppsindelningen, som upphörde i den officiella statistiken några år in på 70-talet) är en fiktion, rentav en besvärjelse. Då kan man fundera över om den, fiktionen, i sig går att göra till ett forskningsobjekt. Saken kompliceras av att vissa grupper inom mellanskikten har

För sjuttiofem år sedan ett
honnörsord. Och om
MELLANSKIKTEN till sin
omslutning har blivit
SAMHÄLLETS
huvudklass, var
hamnar då resten,
de på margi-
nalerna?

Anders Björnsson. Foto: Andreas Lindahl

börjat se sig som professioner, medlemmar i mer eller mindre exklusiva gemenskaper vilka söker solidaritet inåt, inte utåt.

Än mer komplicerat blir det när man lyssnar till klagolåtar om vissa korporationers, exempelvis lärarkårens, avprofessionalisering, det vill säga förlust av autonomi (gentemot stat och marknad), status (i förhållande till andra kårer), sänkning av reallöner och andra förmåner (utom generell föräldraförsäkring). Det fackliga intresset tycks ha tappat mark, i fråga om både anslutning och militans (dock främst inom LO-sfären). Stod inte organisationen en gång för stabilitet, trygghet – inte gilla läget,

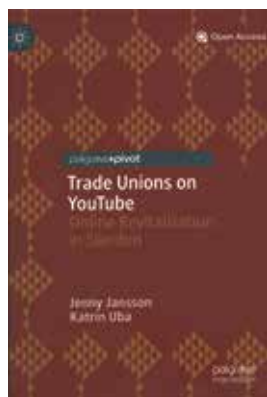
inte vara självklart förändringsbenägen, däremot bejaka en rörelse framåt? Många frågetecken, olika kunskapsnivåer. Organisationsforskning, professionsforskning, samhällsforskning.

Gissningsvis måste allt göras i samma veva. Professionsintresset relateras till arbetsgivarintresset, sårintresset till allmänintresset. Och forskningsintresset: för det går väl ändå inte att komma ifrån att även vetenskapsmän måste ses som plikttrogna tjänstemän – till skillnad från tjänstekvinnor ...

Av: Anders Björnsson, författare och kulturjournalist.

Fackliga videor på Youtube

Trade Unions on Youtube: Online Revitalization in Sweden. Jenny Jansson och Katrin Uba. Open Access.

Idag översköljs vi med information. Aldrig tidigare i historien har det varit så lätt för såväl organisationer som för enskilda människor att nå ut med sitt budskap. Sociala medier används i allt högre utsträckning av såväl löst organiserade grupper som traditionella sociala rörelser.

Studien *Trade Unions on Youtube* av statsvetarna Jenny Jansson och Katrin Uba handlar om vilket budskap den svenska fackföreningsrörelsen för ut via de videor som läggs ut på Youtube. Boken analyserar videor som producerats av LO, TCO och Saco. Den är en pionjärstudie om den svenska fackföreningsrörelsens digitala användning. Författarnas förhoppning är att deras bok ska stimulera till mer forskning kring både den svenska och den internationella fackföreningsrörelsens digitala aktiviteter.

En viktig fråga för många fackliga organisationer har varit att vända

trenden med minskande antal medlemmar. Denna utveckling har att göra med strukturella förändringar i ekonomin och av arbetskraftens sammansättning. Arbetsgivarsidan har stärkt sin förhandlingsposition gentemot facken. Arbetskraften har blivit global medan fackföreningarna har förblivit nationella. Med färre medlemmar är kollektiv handling inte längre samma hot mot arbetsgivare och regeringar. Det innebär stora utmaningar. Det är bland annat viktigt att nå ut till grupper med låg organisationsgrad – såsom ungdomar, människor med utländsk bakgrund och de med osäkra anställningsförhållanden.

Vad visar då Janssons och Ubas undersökning? Den främsta målgruppen för videorna är fackföreningsmedlemmar och den breda allmänheten. De riktar sig oftast inte explicit till de grupper som är svårast att organisera.

Youtube är inte endast en plattform där nya medlemmar kan rekryteras och politiska budskap kan torgföras. Det är också en sfär där bilden av facket produceras och reproduceras.

Bland vissa fackförbund framhävs kollektivismen. Det visar sig att klassidentiteten har förblivit ett inslag i exempelvis IF Metalls videor. Men kollektivism – om än av lite annat slag – finns också i Sacos videor. Medan klasstillhörigheten är viktigt hos IF Metall är det professionstillhörigheten som lyfts fram i Sacos

filmer. Samtidigt är det individualistiska budskapet också påtagligt, framförallt i TCO-förbund som Vision och Unionen.

Ett intressant exempel i boken är hur fackliga hjältar presenteras i Unionen respektive IF Metall. Unionens ”superhjältar” ska symbolisera att man som medlem i facket får en ”kraft utöver det vanliga”. Även IF Metall lyfter fram fackliga jobbhjältar. Ett antal videor från IF Metall visar hur medlemmar i förbundet vänder på bilar i ett antal svenska städer. Filmerna ska symbolisera facket kollektiva styrka. Båda facken talar alltså om styrka. Men medan man på IF Metall argumenterar för kollektivets kraft lyfter Unionen fram den styrka som den enskilde individen får genom sitt fackliga medlemskap.

Studien *Trade Unions on Youtube* kan ses som en första frukt av ett begynnande engagemang för att bevara fackets digitala arv. TAM-Arkiv har varit en aktör i projektet *Fackföreningens digitala omvandling*. Inom ramen för projektet har fackliga hemsidor och inlägg på facebook och twitter sparats under flera års tid. Materialet har nu överlämnats till TAM-Arkiv som ska fortsätta arbetet med att bevara den fackliga digitala aktiviteten på nätet. Det digitala bevarandet ger naturligtvis goda förutsättningar för forskare och studenter att genomföra ny, banbrytande forskning. På TAM-Arkiv ser vi fram emot att få läsa sådana studier!

En professionell förvandling

Ett professionellt landskap i förvandling. 2019. Thomas Brante/Kerstin Svensson/Lennart G. Svensson. Studentlitteratur.

Ska professionella yrkesutövare förstås som de maktägandes funktionärer som cementerar orättvisor? Eller ska de istället ses som demokratins och välbefindets spjutspetsar?

Det är sådana frågor som skiljer så kallade ”cyniska” professionsteorier från ”naiva”. I denna kontrovers vill redaktörerna till den nya antologin *Ett professionellt landskap i förvandling* inte klart ta ställning. Syftet med studien är istället att beskriva hur professionella yrken och hela det svenska professionella landskapet har utvecklats under de senaste decennierna.

För mycket har hänt. De professionellas autonomi, yrkesutövarnas egen kollegiala styrning har utmanats av andra styrformer som hämtats från det privata näringslivet. New Public Management kallas det. Det har lett till en allmän degradering av och ifrågasättande av professionell kunskap

och expertis. Denna utveckling jämte internationaliseringen och den digitala samhällets spridning av professionell kunskap är förändringar som utmanar professionell yrkesutövning. Degraderingen av de professionella är något som oroar bokens författare.

En av antologins redaktörer är årets mottagare av TAM-Arkivs Gerda Höjer-pris - Lennart G. Svensson. De två andra heter Thomas Brante och Kerstin Svensson. Det är en fristående bok, men den har arbetats fram i ett sammanhang där tre böcker tidigare har publicerats.

Det aktuella arbetet är ett digert verk som presenterar såväl förändringar inom enskilda professionella yrken som analyser av mer allmänna utvecklingstendenser som berör professioner. För en oinvigd kan volymen vara något svårforcerad. Den vänder sig till studenter, professionella yrkesutövare, samhällspolitiskt intresserade och – inte minst – professionsforskare.

Idag utgör de professionella yrkesutövarna en allt större andel av befolkningen. Av den svenska befolkningen i yrkesverksam ålder hade 27 procent 2016 minst treårig högskoleutbildning, vilket innebär en fördubbling sedan 1996. Utbildningsnivån hade framför allt ökat bland kvinnor i åldern 25–34. Bland männen var ökningen av utbildningsnivån mindre. Basen för professionella grupper består därmed av en allt större andel kvinnor.

Det finns alltså flera kapitel som ingående beskriver utvecklingen inom olika professionella fält. Ett spännande kapitel handlar om den *Psykosociala integrationens fält* i nutid. En annan intressant del handlar om *Det medicinska professionella fältet*. Båda kapitlen belyser hur begreppet evidens kommit att spela en allt viktigare roll i professionella diskussioner. Begreppet myntades tydligen i början av 1970-talet inom medicinen, där randomiserade och kontrollerade studier skulle ges starkast bevisvärde.

Men begreppet evidens blev omdiskuterat, speciellt inom psykologprofessionen. Klientens behov och kontext framhölls jämte terapeutens avgörande roll och alliansen mellan denne och klienten. Frågan ställdes om det inte var terapeuten snarare än metoden som borde evidensbaseras. Även inom medicinen har det förts diskussioner där det framhållits att evidens bör integreras med den kliniska *erfarenheten* snarare än ersätta den.

I kapitlet om det psykosociala fältet visas också hur en ny typ av samtalsteknik har lanserats genom coachernas frammarsch. Yrket kan inte ses som en ”riktig” profession ännu. Men det är ändå ett yrke med ambition att professionaliseras. Coachernas värv beskrivs som en *preprofession*. Det finns alltså många intressanta diskussioner i den nya antologin. Den rekommenderas foljdaktligen.

DOKUMENT OM TJÄNSTEMÄN

På TAM-Arkiv finns ett digert källmaterial om tjänstemannarörelsens historia. TCO har under sin långa historia drivit frågor som varit centrala för tjänstemännen. Dokument om exempelvis jämställdhet, internationella frågor och fackliga förhandlingar finns i riklig mängd. Det är mycket viktigt – även för facketets framtid – att

denna historia lyfts fram, diskuteras och att det forskas om den. Källmaterialet handlar för övrigt inte endast om fysiska dokument. Det finns också kassettband, filmer och materiella föremål som nålar, flaggor och bordsstandar. Numera har TAM-Arkiv även börjat arkivera facketets digitala arv!

Facklig broschyr från TCO som argumenterar för att "ensam är inte stark". TCO:s bildarkiv, TAM-Arkiv.

Inbjudan till samverkan inom socialt arbete. TCO:s bildarkiv, TAM-Arkiv.

Ljudband och kassettband ingår i TAM-Arkivs samlingar.

Nästa nr
kommer i
HÖST

TAM-Arkiv har källorna till tjänstemännens och akademikernas historia. Vi bevarar, ordnar, tillgängliggör och främjar forskning på arkiven. Adressen är Grindstuvägen 48-50, Bromma.
Hemsida: www.tam-arkiv.se

Christer Karlberg
Marianne Moberger
Sture Nordin
Lars-Göran Pettersson
Lars Roos
Nisse Sandström
Esaias Tewolde-Berhan

Önskan
Sången till livet
Milonga
Where you there
I remember Clifford
My own space
Jag står här på ett torg
Fångarnas kör/Nabucco

Vingar i natten
Till havs
Sommarnatt
Summertime/Porgy & Bess
Anthem/Chess
Snurra min jord
Till Glädjen
Ack Värmeland du sköna

TCO

Handlingar
rörande SIDA,
fackligt bi-
stånd

F 33g:19

VINGAR AV FRED

Till förmån för
TCO's fond för internationell solidaritet

Vingar av fred. LP-skiva utgiven av TCO. TCO:s bildarkiv, TAM-Arkiv.